

In memoriam

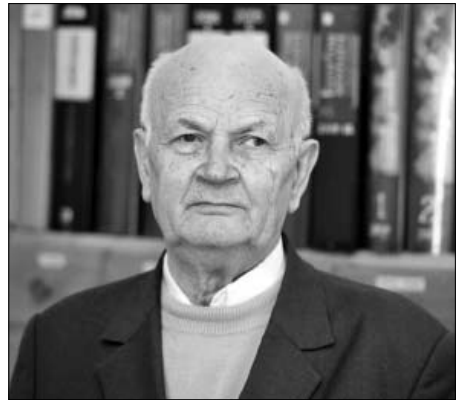
Szócs János, a „korszerű adathordozó”

„... többé nem találni mását
modell Ő korszerű adathordozó
csend honát búvó két lábon járó lexikon”
(Kristó Tibor: A ma feledékenysége –
Szócs János tudós-történész emlékére)

Életem nagy ajándékának tartom, hogy személyesen ismerhettem Székelyföld rangos közgyűjteményeinek több jeles vezetőjét, munkatársát, mint a székelykeresztúri Molnár Istvánt, a csíkszeredai János Pált, a gyergyói Tarisznyás Mártont, a sepsiszentgyörgyi Székely Zoltánt, de igazán közeli, talán mondhatom, baráti kapcsolatba kettejükkel kerültem: Kónya Ádámmal, Háromszék szellemi mindenésével és Szócs Jánossal, Csíkszék helytörténetének jeles személyiségével. El sem tudok képzelni két, egymástól markánsabban különböző habitusú embert: Ádám sürgő-forgó, mozgékony testű és szellemű ember volt, János bátyám pedig maga a megtestesült kimértség, megfontoltság. Nagy tudású, tanárból lett muzeológus-helytörténész volt mindkettő, egyik többet tudott a másiknál, de hogy melyik tudott többet, azt ma sem merném eldönteni. A különbség talán csak annyi, hogy Kónya Ádám már több mint tíz esztendeje itthagytott bennünket, Szócs Jánost pedig csak a múlt évben veszítettük el, augusztus 16-án. Még friss a gyász, még nagyon eleven a hiánya, noha már évek óta visszavonult, betegeskedett.

Szócs János a történelmi Magyarország legkelembb szélén, Gyimesbükkben született 1936. december 27-én. Kedves és a gyimesi sorsra jellemző mozzanattal kezdte életét, nagyanyja bölcs előrelátással, egy héttel későbbre, 1937. január 2-re íratta be az anyakönyvbe, hogy egy esztendő halasztódjék, mikor majd be kell vonulnia a román hadseregbe. Az elemi iskolát Bálványospatakon és Nagy-Gyimesen járta, a középiskolát Csíkszeredában végezte, egyetemi diplomát pedig Kolozsváron kapott 1962-ben, a Bolyai János nevét viselő, később Babeş–Bolyaivá tett egyetem történelem szakán. Egy évig Csíkmaradason tanított, aztán visszakerült szülőföldjére, Gyimesközéplokra, ahol előbb Hidegségpatakon, majd a központi iskolában tanított, igazgatott, közben egy évig megyei tanfelügyelő is volt.

Az iskolákban „nem középiskolás fokon” tanító történelemtanárnak híre mehetett, mert 1975-ben a megyei Művelődési Bizottság elnökének felkérésére a csíkszeredai múzeumhoz került, ahol első megbízása egy Románia történetéről szóló kiállítás megrendezése lett volna, mégpedig a bukaresti Nemzeti Múzeumban található kiállítás „mintájára”. „Több kiállítási tervet kellett készítenem a megye történelméről” – mondta később egy interjúban. „Ezeket be kellett mutatnom Bukarestben, ahol aztán nagy viták zajlottak, mert az elvárás az volt, hogy az uralkodó nemzet történetét mutassuk be a világ kezdetétől Ceauşescu elvtárs

Szócs János

»trónralépéséig«. Átírták a terveket, mert Székelyföld magyarságára helyeztem a hangsúlyt, én viszont blamáznak tartottam volna, ha a bukarestiek elvárása szerint valósul meg a kiállítás. Szerencsére végül is nem jött létre.»¹

Az ilyen és hasonló politikai nézeteltérések ellenére 1981-ben ő lett a megyei múzeum igazgatója, de a politikai hatalommal többször is összeütközésbe került, ezért kétszer is kitiltották a – belügyminisztérium hatáskörébe tartozó – levéltárakból. 1985-ben a múzeumból is eltávolították, a megyei könyvtárhoz helyezték, csak 1990 után térhetett vissza korábbi helyére. Ezek a politikai háttérű áthelyezések természetesen megnehezítették tudományos munkásságát, de nem vették kedvét a kutatástól és nem gyöngítették szülőföldjéhez és népéhez való elkötelezettségét.

Első írása 1977-ben jelent meg, aztán 2012-ig saját nyilvántartása szerint 172 nagyobb tanulmányt és 47 kisebb helytörténeti írást közölt, ami elismerésre méltó teljesítmény egy olyan ember részéről, aki munkás életének egy részét elemisták tanításával töltötte, később pedig több esztendőre eltiltották a levéltári kutatás lehetőségétől. Érdemes áttekinteni, hogy az egykori Csík vármegye „két lábon járó lexikona” helytörténeti munkáinak mintegy 71%-a Székelyfölddel, azon belül is elsősorban Csíkkal, 13%-a, valamint 11%-a az elsősorban belőlük kiszakadt moldvai és gyimesi, csángóknak is nevezett magyarokkal, továbbá 5%-a a Székelyföldre telepedett román etnikummal foglalkozik. Áttekintve publikációinak listáját, elismeréssel kell adóznunk nemcsak mennyiségének, de sokszínűségének és tudományos megalapozottságának is. Külön is hangsúlyoznunk kell közléseinek műfaji sokoldalúságát: önálló kötetei és szakfolyóiratokban megjelent tanulmányainak közérdekű részleteit a közművelődés és a közösségi identitás számára a napilapokban és kalendáriumokban is hozzáférhetővé tette. Így ötvözte a honismeret iránt elkötelezett történész és a szülőföldjéhez kötődő ifúságot nevelő pedagógus felelősségét.

Szőcs János szakirodalmi munkásságának gazdag terméséből most csak néhány témakör kiemelésével tudunk rá emlékezni. Több cikke, tanulmánya foglalkozott a XVII. századi csíki tatárdúlások emlékével. Az egyiket a *Honismeret*ben is közöltük még az elmúlt évezredben,² elsősorban azért, hogy hazai olvasóink is megismerjék a II. Rákóczi György hazardírozó politikája miatt a szultán által indított, főleg tatár segédcsapataival végrehajtott bosszúzó hadjárat tragikus részleteit.

Tudományos munkásságának másik nagyobb területe a székely önkormányzat világa. Ennek bemutatása talán a három csíki település falutörvényeinek gondos és alapos feldolgozásában valósult meg legteljesebben.³ A szerző rá jellemző módszerességgel ötvözi a történettudomány és a színhagyomány által őrzött ismeretanyagot, s így mutatja be a természetet nemcsak használó, de önként vállalt szabályaival meg is óvó, utódjaira is gondoló, ma úgy mondanánk: ökológiai szemléletet. Ebből a Monyasd, Csiktusnád és Csíkszépvíz XVII–XIX. századi falutörvényeit bemutató és elemző tanulmányból megismerhetjük a szerző kutatói módszerét: a szigorú forráskritikát, valamint a havasi gazdálkodás elemeit már gyermekkorától megismerő tudós fölényes anyagkezelését. Beavatja az olvasót a *határpásztorság* nagy felelősséggel járó intézményébe és megállapítja, hogy ezek a falusi rendtartások „A székely szabadparaszti társadalom alkotásai, egy közösségi világ szellemi termékei.”

1 Létai Tibor: A Gyimesek históriájának tudója; <https://szekelyhon.ro/muvelodes/>; (Utolsó módosítás: 2012. február 08.)

2 Szőcs János: Csíkszéki pogánydúlások a XVII. században. *Honismeret* 1997. 1. 43–48.

3 Szőcs János: Három csíki falutörvény. A Csíki Székely Múzeum Évkönyve. Csíkszereda, 2004. 73–121.

Érdeklődésének fontos területe a székelységből kiszakadt, a keleti magyar nyelvjárásban moldvai és gyimesi csángóknak nevezett népcsoportunk történelme és kultúrája. Számos írásában, többek közt a „*Bé Moldvába és vissza...*” címűben⁴ vázolja a Moldva és Erdély közti vándorló állattartás hatalmas méneseiket, csordákat, nyájakat megmozgató, a hegyvidékek és az alföldek természeti sajátosságaihoz alkalmazkodó, politikai határokat nem ismerő, elsősorban gazdasági célszerűségein alapuló *transzhumansz* életformát. Az állattömegeket Csíkból Moldvába terelték teletetésre, onnan aztán felszaporítva, nyárra visszahajtották a Csíkban és Gyergyóban bérelt legelőkre, s miután ott felhíztak, mehettek Bécsbe, vagy más, nyugati piacra. Erdély és Moldva népessége évszázadokon keresztül természetes gazdasági egymásrautaltságban élte az életét, az állattartáson kívül a gabona – főként a törökbúza –, a só, a fa és a borvíz legális és illegális kereskedelmét kell hangsúlyoznunk, de nem volt elhanyagolható az emberek ki- és beáramlása – mai szóhasználatlaltal migrációja – sem, ami létrehozta és életben tartotta a gyimesi és a moldvai magyar közösségeket.

A csángómagyarokról, Csíkszeredáról természetesen nem eshet szó anélkül, hogy fel ne merüljön Domokos Pál Péter neve. Szócs János elsősorban Csíkszerdával kapcsolatban foglalkozik a „*csángók vándorapostolá*”-val,⁵ aki fiatal tanár korában megszervezte a *Csíki székely népművészeti kiállítást*, amelyből kibontakozott a Csíki Székely Múzeum intézménye, valamint az *Ezer Székely Leány Napjának* máig élő hagyománya.

Szócs János helytörténeti érdeklődése kiterjedt a Székelyföldre bevándorolt románok településtörténetének vizsgálatára is. Több tanulmányban is körbejárta ezt a mások által sokszor meglehetősen elfogultan kezelt témát és igyekezett helyreigazítani a tudatlanságból, vagy rosszindulatból eredő torz nézeteket. Talán a második évezred utolsó előtti esztendejében megjelent tanulmányában foglalkozott legrészletesebben ezzel a témával.⁶ Megtudjuk, hogy az 1614. évi Bethlen Gábor-féle, „*minden rendű és rangú családfőt számba vevő összeírás*kor [...] egyetlen olyan települést sem találtak, amelynek számottevő román etnikumú lakossága lett volna”. Szócs János kutatásai szerint Csík román többségű települései, Vasláb és Várhegy a XVIII. század második felében, Gyergyóbékás, Tölgyes, Holló, Hódos és Szalamás a század végén keletkezett. Gyimesben is a XVIII. században tűntek fel a román telepések, az első adat 1716-ból való, amikor a csíkszentmihályi megyebíró és társai bükkerdők miatt perlekedtek „*holmi oláh és magyar zsellérekkel*”. Ez idő tájban keletkezett Csíkszentmihály határában a Lóvész nevű „*román hegyi település*” is. A XIX. század derekán Szócs János által feltárt adatok szerint Gyergyószéken 25,9, Felcsíkban 6,9, Alcsíkban 3,5, Kászonszékben 12,6, egész Csíkszéken pedig 13,9% volt a románság aránya. Hogy miért jöttek? Szócs János szerint. „*A mostoha természeti viszonyairól ismert Csíkszék nem számított ugyan az ígéret földjének, de itt egy árnyalattal rendezettebb és elviselhetőbb körülmények uralkodtak, mint Moldvában, a hegyvidékeken megtelepedetteknek pedig több szabadság jutott, mint szülőföldjükön.*”

Munkásságának fontos hozadéka az 1764. évi, úgynevezett *madéfalvi veszedelem* tragikus eseményeinek indítékaival, következményeivel és a menekülőket Moldvába kísérő csíkszentléleki plébános, Zöld Péter sorsával foglalkozó kutatás.⁷ Erről a témáról Szócs János azt a véleményt képviselte, hogy „*a gyimesi lakosság magvát, első szervezett közösségét*

4 Hargita Kalendárium 1983. Csíkszereda, 1982. 81–83.

5 Szócs János: Domokos Pál Péter Csíkszeredában. Székelyföld 2001. 6. 56–71.

6 Szócs János: Románok megtelepedése, román falvak kialakulása Csíkszékben (1614–1850.) Székelyföld 1998. 4. 79–101.

7 Szócs János: Zöld Péter élete és munkássága. In Pater Zöld. Bibliotheca Moldaviensis. Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2002. 5–48.

moldvai származású magyarok alkották”; szemben azokkal az ugyancsak gyimesi kötődésű kutatókkal – mint például Gyimesközéplek egykori iskolaigazgatója, az ugyancsak kiváló helytörténész Tankó Gyula –, akik szerint Gyimes magyar lakosságának zöme nem Moldvába menekülve s onnan visszatérve népesítette be Patakországot, hanem közvetlenül az 1764. évi siculicidium után, vagy annak következményei elől menekülve érkeztek mai lakóhelyükre. Ezt a kérdést szerintem már aligha lehet dokumentumokkal alátámasztva eldönteni, mégis hajlok Szöcs János véleménye felé, hiszen a télvíz idején történt pánikszerű menekülés nyomán kevésbé lehet elképzelni a körültekintő megtelepedést, ezért a később, idők során megvalósított visszateledést valóban életszerűbbnek érzem, de természetesen mindkét irányú népmozgás érvényesülhetett.

Szöcs János írásaira – legyenek azok tudományos értekezések, vagy ismeretterjesztő újságcikkek – következetesen jellemző a szinte már száraz tárgyyszerűség, az érzelemmentes fogalmazás. Keresve sem találtam munkáiban olyan részleteket, ahol kilépett volna ebből a talán felvett, talán lényéből fakadó stílusból. Valószínűleg ez adta neki azt a tartást, gerincének azt az egyenességét, ami segítette sorsának elviselését. Kájoni Jánossal, Domokos Pál Péterrel együtt ő is megérdemelné, hogy az utókor azt vesse sírkövére: „... *édes Hazámnak akartam szolgálni...*”

Halász Péter

Emlékezés Wöller Istvánra, a vízimalmok kutatójára (1929–2020)

Wöller István

Mint egy magyar népmesei hősnek, olyan az ő története. A zalai dombok ölelésében lévő kis faluból, Gétyéből indult el az élete útjára, és Veszprémben találta meg a hivatását, amely több mint fél évszázadon át tartott: az üzemi munkája mellett tanulmányozta a malmászat múltját, folytatta a vízimalmok és a molnárok évszázadokra visszanyúló történetének kutatását, a tárgyi eszközök gyűjtését és ezek szakirodalmi feldolgozását. Napjainkra szinte már toposzként őrződik: ha vízimalom-kutatás, akkor Wöller István...

Az ő életét is – sok kortársáéhoz hasonlóan – a történelem számos eseménye befolyásolta, de az ősei, a családi otthona paraszti világából magával hozott józan, megfontolt gondolkodása, munkaszeretete által mindig megtalálta a helyzethez illő és célravezető megoldásokat. A személyiségéből adódóan mindezekhez hozzátartozott a munkája eredményeivel kapcsolatos szerénysége, barátságossága, a ma emberei (és az ősök által) teremtett értékek óvása, meg-